

Skörven inför skranket

ANDERS N. NILSSON

Rättegången mot ollonborrarna

Lite förvånad blev jag allt när jag hittade följande lilla notis i deckartidskriften *DAST Magazines* digitala arkiv. Det visade sig vara Kjell E. Genberg som snabbt upp historien när han läste en sydtysk tidning på en flygplats, och tyckte den var värd att återge.

År 1479 påbörjades en uppmärksammas rättegång i Bern. Staden åtalade traktens ollonborrar för att de angripit och förstört grödorna därstädes. Domstolsförhandlingarna leddes av biskopen i Lausanne. Ollonborrarna var förstas i behov av juridisk assistans, men ingen advokat ville åta sig detta uppdrag. Då utsåg biskopen en avlidne advokat som ollonborrarnas försvarare. Biskopen gjorde sitt bästa att frammana den dödes ande, men misslyckades troligen "på grund av att advokaten befinner sig i helvetet". När det var dags för ollonborrarna att stå inför skranket visade det sig att varken de eller den döde advokaten dök upp. Biskopen uppfattade detta som domstolstrots och både insekterna och advokaten bannlystes.

Då jag svårligen skulle kunna återfinna Genbergs källa till notisen bläddrade jag istället i en del äldre entomologisk litteratur och lyckade då belägga uppgifterna i en bok av Louis Figuiet från 1892. På sidan 447 och framåt har Figuiet samlat mycket intressant information om ollonborren, inklusive en god portion fransk folklore. Figuiet beskriver ollonborrarna som hans hemlands motsvarighet till vandringsgräshopparna, som ca vart tredje år i enorma antal förstör grödorna och kaläter träden.

År 1688 ställde de till sådana skador på Irland att befolkningen var tvungna att äta dem för att överleva. Djurens massförekomst föranledde även försök att ur dem extrahera olika användbara produkter, som fett för att smörja vagnshjul och bläck att måla med. Figuiet har följande att förtälja om domen mot ollonborrarna (s. 453):

In 1479, the cockchafers having occasioned a famine in the country, were cited before the ecclesiastical tribunal of Lausanne. The advocate Fribourg, who defended them, did not find, doubtlessly, in the resources of his eloquence arguments powerful enough in their favour; for the tribunal, after mature deliberation, condemned the accused troop, and sentenced them to be banished from the territory. But it is not enough to pass a sentence, there must also be the means of putting it in execution; and these were wanting to the tribunal of Lausanne. And so the condemned cockchafers continued to live on Swiss land, without appearing mindful of the condemnation which had been fulminated against them.

Senmedeltida rättegångar mot djur

Det förefaller som om Figuiets, i motsats till Genbergs, advokat hörde till de levandes skara, och man får anta att denna skröna

återgivits i några olika varianter. Domen i Lausanne 1479 sätts av Peter Dinzelbacher (2002) in i ett vidare sammanhang som exempel på senmedeltida rättegångar mot djur. Han urskiljer två typer av rättegångar, där den ena handhas av världsliga instanser med individuella hus- och vilddjur på anklagadebänken. Dessa dömdes som regel för attacker mot människor och ofta gällde det svin som dödat barn. Fallet med ollonborrharna hör till den andra typen med mer kollektiva rättsprocesser riktade mot mer småväxta skadedjur av olika slag i kyrkans regi.

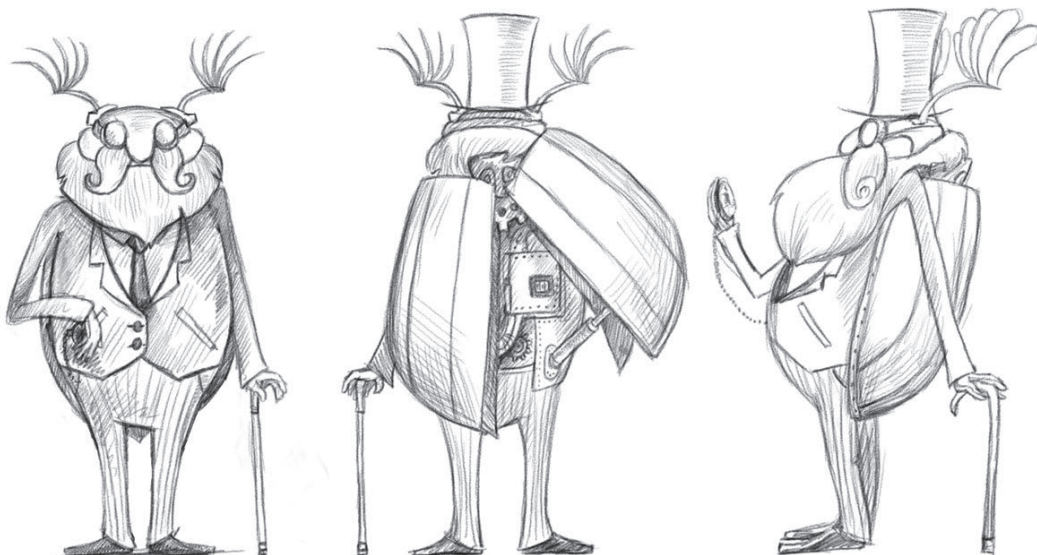
Dinzelbacher menar att senmedeltidens krig, farsoter och andra kriser ställde stora krav på upprätthållandet av lag och ordning samtidigt som domstolsväsendet utvecklades under denna tid och kom att beröra en allt större del av livets olika sfärer. Rättegångar mot djur avhölls mestadels under extrema situationer och även om de inte gav några bestående resultat, kunde de ändå hålla uppe ett visst sken av att myndigheterna hade kontroll på läget. Geografiskt var rättegångar av detta slag vanligast i områden som Schweiz, norra Frankrike, Tyskland och Nederländerna,

medan de inte tycks ha förekommit alls i Norden och varit mer ovanliga i Sydeuropa.

Bannlysning och uteslutning

Skadedjuren dömdes som regel till bannlysning och ibland utpekades även något visst område där de fick lov att hålla till. Märkligt är att de aktuella skadedjuren verkar ha företrätts i rättssalen av någon utvald individ, vilken även hördes och därmed gavs en skenbar möjlighet att ge sin syn på saken. Det var även till denna individ själva domen meddelades. Det är även förvånande att de utdelade domarna även kunde innebära uteslutning ur kyrkan då endast döpta människor egentligen kunde upptas i denna institution. Även om rättegångar mot djur finns dokumenterade i en rad fall, saknas exempel på att lagböcker av olika slag tar upp möjligheten att döma djur för de brott de begått.

Rättegångar mot djur måste ha inneburit stora kommunikationsproblem och man undrar hur man då kunde ha trott att djuren skulle ha kunnat förstå de utfrågningar de utsattes för liksom de pålagor som utdömdes mot dem. De bevarade dokumenten tyder verkligen på att djuren förväntades

göra just detta och till exempel de ollonborrelarver som äventyrade livsmedelsförsörjningen i Bern 1847 inbjöds att inställa sig hos biskopen för att ge sin syn på saken. Dinzeltbacher (2002:412) drar följande slutsatser av sina studier av de aktuella dokumenten:

The implication is that the insects would be able to understand what the messenger of the court was to tell them; had a free will by which to determine how to react to it; and could feel the weight of anathema, though not being members of the Catholic Church.

Kan djur verkligen anklagas?

Ur teologisk synvinkel hade Thomas av Aquino slagit fast i sin *Summa Theologiae* att djur inte kan anklagas då de inte kan bära skuld, liksom att de inte kan använda sig av eller förstå ord, saknar förmåga till rationellt tänkande och därmed inte heller kan förväntas ha kontroll över sina handlingar. Trots detta omnämnde han Jesu förbannelse av ett fikonträd liksom helgon som förvisat drakar till öknen, och menade att möjligheten att djävulen kunde leda djur vilse gjorde det möjligt att döma dem trots deras själlöshet. I praktisk tillämpning borde detta resonemang dock i första hand leda till olika slag av exorcism och inte till rättegångar med försvarsadvokater då ingen kristen skulle kunna ta på sig att försvara en demon.

Inkomstkälla eller magisk rit?

Dinzeltbacher avvisar ekonomiska orsaker som drivkraft till att rättegångar hölls mot djur, även om det kan ha inneburit en del extra inkomster för de som utförde arbetet. En annan möjlighet är att betrakta rättegångarna som ett sätt att integrera hotfulla

och oförklarliga händelser i ett begripligt och välordnat ramverk, vilket kan ha gjort att t ex skadedjurens härjningar framstod som mer kontrollerade och mindre smärtsamma. Rättegångarnas formelmässiga språk och reglerade utförande kan ses som en form av förnuftsmässigt mer lättsmält magisk rit i en tid då magin hade en mer framträdande roll än vad den har idag. Till sist pekar Dinzeltbacher även på en dåtida tendens att tilldela djur mänskliga egenskaper i extrema situationer.

Källor

Dinzeltbacher, Peter, 2002: "Animal trials: a multidisciplinary approach". *Journal of Interdisciplinary History* 32(3): 405-421.

Figuiet, Louis, 1892: *The insect world; being a popular account of the orders of insects, together with a description of the habits and economy of some of the most interesting species*. Ed. 2. London: Cassell, Petter & Galpin.

Genberg, Kjell E. 1995: "Ollonborrar smet från rättegång". *DAST Magazine* 1995(2). <http://www.dast.nu/notis/ollonborrar-smet-fran-rattegang>

Genberg, Kjell E. 2013: E-post 12:e maj.

